

čko–estetički utemeljene ekofilije. Obradovni sadržaji, koji bi korisnike ovog priručnika upoznali s relevantnim činjenicama destrukcije okoliša zastupljeni su u mnogo manjoj mjeri i predstavljaju opća mjesta ekološke esejistike. U izvedbi navedene odgojne zadaće prisutan je svojevrstan moralistički redukcionizam, sklonost (i uza sve ograde autora) k svođenju ekološke problematike na pitanja morala i duhovne obnove. Različita socijalna posredovanja, kako u izgradnji tako i u odjelovljenju »etike ekološke odgovornosti«, predstavljaju problemski sklop koji ipak zaslužuje više pozornosti no što mu je posvećeno u ovom priručniku. U suprotnom se zahtjev za »etikom ekološke odgovornosti« ispostavlja tek kao moralka.

Općem moralističkom dojmu, koji ova knjiga često pubuduje u čitatelja, u dobroj mjeri pridonosi i suviše ozbiljan, a ponekad i iritirajuće patetičan izričaj autora. S takvim je diskursom u skladu i odabir slikovnih priloga, koji smatramo prilično nesretnim – prezentirane fotografije doimlju se poput kolaža starih razglednica i slika iz obiteljskog albuma, i nismo uvjereni u njihovu funkcionalnost.

Jednom od poteškoća ove knjige čini nam se i njena višesmjerna koncepcija. Zamisao da ona bude istodobno i vjeronaučni priručnik za učenike različitih uzrasta i priručnik za vjeroučitelje, učitelje i nastavnike pokazala se ipak suviše ambicioznom. To je rezultiralo neujednačenošću teksta – osciliranjem, na primjer, od filozofijskog diskursa do banalnog stripa, ili pak od meditativnih tekstova do priproste poučnosti svojstvene dramaturgiji vjeronaučnih igrokaza.

Nadalje, djelo koje ima u prvom redu didaktičke intencije trebalo bi posvetiti više pozornosti jasnom i preglednom određivanju osnovnih pojmova. U tom smislu bi i mali rječnik (na kraju knjige?) trebao biti dio standardne opreme knjiga ove vrste.

U nekom budućem izdanju ovog priručnika predlažemo i obradu nekih pro-

blemskih cjelina koje su ovom prilikom izostavljene ili su obrađene tek uzgredno (demografski problemi, problemi hrane, zagađenja tla itd.).

S obzirom na specifičnost koncepcije i načina obrade sadržaja, ova će knjiga vjerojatno pridobiti malo korisnika izvan vjeronaučnih učionica. Da li je to njena prednost ili nedostatak ovisi o tome čiji interesi i potrebe o tome prosuđuju: vjeroučiteljima će biti svakako dobrodošla, dok će (ostali) učitelji u nastavi koristiti neke druge priručnike. Njih, pak, tek treba napisati.

Krešimir Kufrin

Derek Wall

GETTING THERE Steps to a Green Society

Green Print, London, 1990, 150 str.

Knjiga britanskog ekonomista Dereka Walla *Getting There* od one je vrste ekološki izazovne literature koja otvara cijeli niz zanimljivih pitanja, sažetih u podnaslov: Koraci prema Zelenom Društvu. Osim Wallovog teksta (s predgovorom Pennya Kempa, 1989.), knjiga sadži još tri značajna naslova – *Mary Mellor: Ekologija, socijalizam i feminizam*, *Ted Trainer: Zadatak obrazovanja* i *Peter Tatchell: Strategije za moć* – koji ujedno pokazuju Wallovu dosljednu otvorenost za dijalog i smislenost potrebe doprinosa raspravi. Prilozi ovih istaknutih aktivista Zelenog pokreta svakako zaslužuju komentar nakon izlaganja Wallovih promišljanja.

Veće je prema uvodnim zahvalama i posveti (»Svima onima koji su zatvoreni ili progonjeni zbog borbe za oslobođenje životinja«) jasno da se ne radi o uskom znanstvenoteorijskom radu. Čitanje potvrđuje autorovo dugogodišnje bavljenje ekonomskim problemima (predaje ekonomiju na *Bath College of Further Education*),

zeleno političko iskustvo i zeleno–crvenu političku usmjerenost. Rad u Udruženju zelenih socijalista i britanskoj Zelenoj partiji nametnuo je autoru razumljivu potrebu za obuhvatnijim pregledom »zelene ekonomije« i koracima prema takvom društvu.

Rasprava o zelenoj ekonomiji, naznačena još 1989. u Europskom Parlamentu preko zelenih stranaka i koalicija, tek se zapravo očekuje. Centralno pitanje u kritici »zelenih« upućeno modernim industrijskim državama – pitanje ekonomskog rasta – sukobljava se sa stajalištima vodećih političkih stranaka, kako u Europskom Parlamentu tako i u Westminsteru.

Konzervativna stranka podržava rastuću ekonomsku ekspanziju da bi se stvorila financijska sredstva za »čišćenje« degradirane okoline.

Socijalno–demokratska i Liberalno–demokratska stranka govore o održivom razvoju, ali ne pokušavaju izazvati kapitalističku ekonomiju.

Laburistička stranka, usprkos svojoj zelenoj retorici, više je usmjerena na izborni uspjeh nego na praktična ekološka rješenja.

Derek Wall, prema navodima autora predgovora, prepoznaje nespojivost kapitalizma i tradicionalne socijalističke države s ekologijom i nudi drugačiji put. To je put prema Zelenom Društvu koji autor razrađuje vodeći nas poglavlje po poglavlje kroz Zelenu Politiku. Poglavlja su: *Uvod*; 1. *Drugačiji zeleni svijet?*; 2. *Nesretna rješenja*; 3. *Struktura*; 4. *Politika*; 5. *Ekonomija*; 6. *Uvjerenja*; *Otvaranje dijaloga*.

Uvod pokreće pitanje načina postizanja ekološkog društva i djelovanje »zelenih« u tome smjeru. Naravno da je postavljanje pitanja daleko od davanja preciznih odgovora. Ono što »zeleni« svakako moraju i mogu učiniti je – prema Wallovu mišljenju – jasno i pažljivo promišljanje ovih problema: proizvodnje dobara, lokalne proizvodnje za lokalne potrebe, upotrebe energije i resursa, ekološkog obrazova-

nja, znanstvenih istraživanja, suprotstavljenih pogleda i sustava uvjerenja, uz predanu akciju pojedinaca i grupa na svakoj točki Planete.

U prvom se poglavlju brani pitanje utopije. Zone intenzivne rasprave jesu i ostat će, prema autoru: ekološka održivost, ekonomska sposobnost za život i socijalna pravda. Problemi ekološke realnosti – pojačavanje efekta staklenika, otapanje polarnih kapa s podizanjem razine mora, množenje hazardnih situacija i otrovnih tvari – reduciraju biološku stabilnost i nužno traže temeljna ograničenja. Lovelockova Gaia hipoteza o Zemlji kao samoregularajućem životno–potpornom sustavu pod znakom je pitanja. Ekološka i ekonomska sposobnost za život potpuno su suprotstavljene. Međutim, kako je okolina osnova svih ekonomskih aktivnosti, globalni su ekonomski ciklusi upravo toliko ugroženi koliko i njihovi ekološki ekvivalenti. Posljedica tendencije prosperiteta ekonomske uniformnosti jest biološki kolaps. Jedini izlaz iz takvog stanja je »zeleno ekonomija« tj. multikulturalna lokalna proizvodnja sa slijedećim ekološkim ograničenjima: napuštanje obilja, konzerviranje energije i resursa i pravedno »rezanje kolača«. Najveći izazov prijelaza u Zeleno Društvo jest preobrazba »gledalaca« u »aktiviste«. Ovo podrazumijeva: doživotno ekološko obrazovanje, samokontrolu vlastitog života, međusobnu suradnju, lišavanje hijerarhije, preraspodjelu rada i ekološka pravila u feminističkoj formi. Zeleni pokret treba redefinirati politiku kao umjetnost postizanja mogućeg, drugačijeg Zelenog Društva. Nameće se pitanje: kako to postići? Političke, strukturalne, ekološke i psihološke promjene vrlo su zahtjevne i dugotrajne ali – prema autoru – nužne i beskompromisne. Temelji »djelomične« Ekotopije moraju se početi graditi odmah.

U drugom poglavlju autor raspravlja o neodgovarajućim i nesretnim rješenjima problema, odnosno opasnostima od bujanja eko–kapitalizma. Kao primjer navodi koncept »zelenog ekonomskog rasta«

Davida Owena, vođe Socijalnih Demokrata, koji proklamira natjecanje i slobodu tržišta. Wall se suprotstavlja ovakvim odgovorima na oskudicu resursa odbacujući i tvrdnje o slobodnom tržištu kao lažne. Nadalje ponovno pojašnjava zloupotrebu Gaia hipoteze kao opravdanje odgovornih za nedjelovanje i pasivnost. Jasno je da se biološki procesi mogu prilagoditi velikim vanjskim promjenama, ali je manje jasno da to mogu dovoljno brzo, jer su uz unutrašnje mehanizme Gaie jednako važni međuodnosi prirodnih i socijalnih sustava. Tehnologija se također odbacuje kao način popravljivanja ekološkog stanja. Apokaliptički se sumnja u samodostatnost tehnologije kada je »patnja u paklu popraćena dobrim namjerama«.

Nekritički držeći vlastitu poziciju autor upućuje zelenoj politici i politici uopće dva osnovna prigovora: željena utopijska razmišljanja nasuprot apokaliptičkim vizijama i nerazradenu strategiju djelovanja nasuprot retoričkom proklamiranju. Parlamentarni put u Ekotopiju, kako je pokazao Bundestag, još je teži jer se »zeleni« suočavaju s najmoćnijim kuloarima poslovnih grupa posebnih interesa, no ipak ga treba podržati i razvijati. Stoga su najdjelotvorniji put prema Zelenom Društvu praktične promjene unutar društvene strukture.

U trećem poglavlju autor predlaže praktične ekološke korake grupne i individualne akcije: smanjenje upotrebe energije i resursa, decentraliziranje proizvodnje, proizvodnja dugotrajnih predmeta, pravci i reciklaže, reduciranje industrijskog outputa, odustajanje od automobila, prenamjena lokalnih urbanih površina za uzgoj lokalnih kultura itd. Ove, na više mjesta ponovljene aktivnosti, autor nedovoljno argumentirano svodi na način »postajanja Zelenim«. Putem »jednostavne« promjene naših psihofizičkih i društvenih struktura nastat će koncept »bioregija«. Decentralizirat će se i racionalizirati posao, usluge, politička moć, kultura, industrija, domaćinstva. Wall je donekle svjestan teškoća ovakvog koncepta

pa ga pokušava čvršće utemeljiti dužom raspravom o informacijama, moći, bogatstvu i vlasništvu. Bez jačih obrazloženja teza zadovoljava se onom lakonskom o spoju »zelene« i »crvene« budućnosti.

Četvrto je poglavlje posvećeno zelenoj politici. Zeleni su marginalizirani konvencionalnim političkim strukturama i tradicionalnim političkim zahtjevima, pa im je najveći problem suočavanje s pitanjima moći. Prema Wallu, upravo su mnogobrojni raskoli i frakcije Zelenih dokaz izravne posljedice utjecaja moćnih struktura na pokušaje transformacije konvencionalne politike. Razlike unutar pokreta, pak, ne bi trebale biti izvor slabosti nego baš snage. Politički su eksperimenti nužni isto kao i »jedinstvo u različitosti«. Promjena pojedinačnog životnog stila također je vrijedno upotpunjenje strukturalnoj političkoj promjeni, ali joj ne može biti nadomjestak jer je sama za sebe nedovoljna. »Zelene« političke stranke stoga imaju dvostruku paralelnu funkciju: stvaranje pritiska na druge partije i vlade zajedno s alternativom izvan konvencionalnog političkog statusa quo. »Glasujte za 'zelene' ali nemojte samo glasovati«, koristan je način promoviranja izvanparlamentarne akcije kroz izbornu politiku, kaže autor. Ako će »zelene« grupe i stranke raditi u svakom dijelu Zemlje tražeći lokalnu promjenu u kontekstu internacionalnih problema, moguć je uspjeh Zelene Politike.

Puno teži problem – problem Zelene Ekonomije – šire je raspravljen u petom poglavlju. Služeći se Frankelovim modelom eko-socijalističke ekonomije koja kombinira nacionalno i regionalno planiranje s kooperacijom lokalne proizvodnje za lokalne potrebe, Wallu se nameće zaključak o evolucijskom uspostavljanju Zelene Ekonomije. Postepenim reduciranjem potrošnje i alternativnim »zelenim« ulaganjem novca stvaraju se »otoci« samodostatne »zelene« ekonomske suradnje koji »nježno« uništavaju kapitalizam. Ovakva evolucija traži ukidanje spolnih stereotipa, podjele između manualnog i

mentalnog rada kao i između rada i doko-lice. Protestantski kod ropstva trebala bi zamijeniti budistička etika rada.

Zadnje, šesto poglavlje Wallove rasprave odnosi se na alternativni sustav uvjerenja koji bi trebao zamijeniti postojeći sustav vrijednosti. Pozivajući se na antropološke i psihološke nalaze o različitim kulturama i sustavima uvjerenja, kao i na istraživanja moderne fizike i orijentalnih religija, Wall nudi model mješavine sustava vrijednosti budizma i kontrakture. To je spiritualno/psihološka promjena sustava uvjerenja udružena s političko/moralnom promjenom. Usamljena spiritualna praksa nedovoljna je i egoistična pa ju treba kombinirati s političkom strategijom. Prema Wallu, budućnost je ili Zelena ili nikakva. Zato moramo postati svjesni naše moći, ujediniti se s drugima i početi ju rabiti na najdjelotvorniji mogući način.

Zadnje poglavlje knjige *Getting There* otvoreni je dijalog troje naprijed navedenih aktivista »zelenog« pokreta o ovoj temi. Mary Mellor prigovara Wallu za-kašnjelost teme pitajući se: kako ćemo postići Zeleno Društvo u doba nestašice ako

ga nismo mogli ostvariti u doba obilja? Alternative ekološke i socijalističke perspektive također smatra nedovoljno raspravljenima. Da li ekološka kriza favorizira socijalističko rješenje ili je »zelena« pozicija svojstveno socijalistička? Zanimarena je, prema njenom mišljenju, i realna mogućnost eko-fašizma. Najveći nedostatak Wallovih promišljanja je tipično muški-orijentirana »zelena« argumentacija sfere ekonomskog i političkog života, bez svijesti o realnosti žene sada, kao i realnosti ženskog života unutar »zelene« ekonomije. Ted Trainer usmjerava glavninu svoje kritike nedovoljno razrađenom problemu ekološkog odgoja i naobrazbe. Prema njemu, nikakve strukturalne promjene nisu moguće prije promjene naših ideja i vrijednosti. Peter Tatchel preporuča nužnu suradnju između zelenih i socijalističkih partija da bi se omogućila reorganizacija Europskog Parlamenta u progresivnom smjeru. Knjiga *Getting There* ostaje otvorena za prijeko potreban dijalog.

Branka Bjelac